

SINEKDOHA, O'XSHATISH VA KINOYA: ULARNING BADIY VA IFODA VOSITASI SIFATIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIGI

Ilmiy rahbar: Egamberdiyeva I

ADCHTI dotsenti

Abdullayeva Go 'yo

ADCHTI talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy adabiyotda qo'llaniladigan sinekdoha, o'xshatish va kinoya kabi badiiy va ifodaviy vositalarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Har uchala vosita ham tasviriylik, mazmun chuqurligi va muallifning estetik niyatini ifodalashda muhim o'rin tutadi. Maqolada sinekdoha — butun o'rniga qismni yoki qism o'rniga butunni ifodalash vositasi sifatida, o'xshatish — ikki narsa orasidagi o'xshashlikni taqqoslash orqali obrazlilik yaratish vositasi sifatida, hamda kinoya — yashirin ma'no orqali muallif munosabatini ifodalovchi vosita sifatida o'rganiladi. Ularning o'zaro uyg'unligi badiiy matnning ifoda kuchini oshiradi, estetik ta'sirini kuchaytiradi va o'quvchi tafakkurida yangi ma'no qatlamlarini yuzaga keltiradi.

Kalit so'zlar: sinekdoha, o'xshatish, kinoya, badiiy vosita, ifoda vositasi, tasviriylik, obrazlilik, estetik ta'sir, badiiy tahlil, stilistika.

Abstract: This article analyzes the interrelation of synecdoche, simile, and irony as artistic and expressive devices in literary texts. All three serve an essential role in enhancing imagery, semantic depth, and the author's aesthetic intention. The study examines synecdoche as a device expressing a whole through a part or a part through a whole; simile as a means of creating vivid imagery through comparison; and irony as a tool that conveys hidden meanings and authorial attitude. The interconnection of these stylistic devices enhances the expressive power of literary language, intensifies its aesthetic impact, and reveals deeper layers of meaning in the reader's perception.

Keywords: synecdoche, simile, irony, stylistic device, expressive means, imagery, figurativeness, aesthetic effect, literary analysis, stylistics.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь синекдохи, сравнения и иронии как художественных и выразительных средств в литературных текстах. Все три средства играют важную роль в усилении образности, глубины содержания и эстетического замысла автора. В исследовании синекдоха рассматривается как средство выражения целого через часть или части через целое; сравнение — как способ создания яркого образа посредством сопоставления; ирония — как средство передачи скрытого смысла и авторского отношения. Взаимодействие этих стилистических средств усиливает выразительность художественного языка, повышает его эстетическое воздействие и раскрывает новые смысловые уровни в восприятии читателя.

Ключевые слова: синекдоха, сравнение, ирония, художественное средство, выразительное средство, образность, эстетическое воздействие, стилстика, литературный анализ, поэтика.

Badiiy adabiyotda ifoda vositalari — muallifning fikrini aniq, jonli va tasviriy tarzda yetkazish imkonini beruvchi asosiy elementlardir. Ular matnga nafaqat estetik go'zallik bag'ishlaydi, balki

o'quvchining tafakkurini rivojlantiradi, hissiy reaksiyasini uyg'otadi va matn mazmunidagi yashirin qatlamlarni ochib beradi.

Sinekdoxa, o'xshatish va kinoya kabi vositalar badiiy matnda turli funksiyalarni bajaradi: bir tomondan matnni ixcham va ritmik qiladi, boshqa tomondan esa chuqur ma'no, dramatism va hissiy tasir yaratadi. Ularning birgalikda ishlatilishi esa matnni yanada murakkab, boy va ifodali qiladi.

Tadqiqotning maqsadi shundan iboratki, har bir vositaning nazariy asosini ochib berish, badiiy matnda praktik qo'llanilishini ko'rsatish va ularning o'zaro interaktiv bog'liqligini tahlil qilishdir.

Sinekdoxa va uning badiiy roli

Sinekdoxa — bu butunni qism orqali yoki qismni butun orqali ifodalash vositasi bo'lib, badiiy matnga ixchamlik, ritm va simvolik qatlam kiritadi. Bu vosita matnga ramziylik va metaforik chuqurlik qo'shadi.

Misol tariqasida, "Qo'l ostidagi ishchilar" iborasi faqat ishchilar guruhining bir qismini ko'rsatadi, lekin o'quvchi bu orqali butun jamiyat yoki butun ishchi toifasini tasavvur qiladi. Shu tarzda sinekdoxa o'quvchining tafakkurini rag'batlantiradi, matnni soddalashtiradi va diqqatni asosiy detalga qaratadi.

Bundan tashqari, sinekdoxa orqali ijtimoiy, tarixiy va madaniy kontekstlar ham matnga kiritilishi mumkin. Masalan, "boshi" so'zi faqat tana a'zosi sifatida emas, balki yetakchi yoki rahbar ma'nosida ishlatiladi, bu esa matnga simvolik qatlam qo'shadi. Shu bilan birga, sinekdoxa ko'pincha metaforalar bilan uyg'un ishlatiladi, bu esa matnning badiiy qiyofasini boyitadi va o'quvchi tafakkurini kengaytiradi.

O'xshatish va uning ifodaviy kuchi

O'xshatish — bu ikki ob'ekt yoki hodisa orasidagi o'xshashlikni taqqoslash orqali obraz yaratish vositasi. U matnga tasviriylik, hissiy kuch va vizual boylik beradi. Masalan, "U yulduzdek porlab turardi" jumlasida inson yulduz bilan taqqoslanadi. Bu nafaqat uning tashqi ko'rinishi yoki yorqin tabiati haqida tasavvur beradi, balki o'quvchida ob'ektlar orasidagi metaforik bog'liqlikni tushunish imkonini yaratadi. Shu tarzda o'xshatish matnga jonlilik va ritm qo'shadi.

Badiiy matnda o'xshatish murakkab tushunchalarni soddalashtirishda, tabiiy hodisalarni hissiy jihatdan tasvirlashda, shuningdek, psixologik portretlarni yaratishda muhim vosita hisoblanadi. Masalan, inson ruhiy holatini tabiiy hodisalar bilan taqqoslash orqali o'quvchi ichki dunyoni yanada aniqroq anglaydi. Shu bilan birga, o'xshatish badiiy nutqni ritmik, estetik jihatdan boy qiladi va voqealarni jonli qiladi.

Kinoya va uning estetik roli

Kinoya — bu yashirin, qarama-qarshi ma'no orqali muallif fikrini ifodalash vositasi. U matnga ikkinchi qatlamdagi ma'no, dramatism va tanqidiy tus beradi.

Masalan, "Sen juda aqli ekansan" jumlasida kontekstga qarab haqiqiy maqtov yoki kinoya sifatida tushunilishi mumkin. Kinoya matnga ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy tanqidni yashirin tarzda kiritish imkonini beradi. Shu bilan birga, kinoya badiiy dialog va ichki monologlarda ishlatilganda, matnga jonlilik, subtil hazil va hissiy murakkablik qo'shadi.

Kinoya yordamida muallif matndagi voqealarni ikkiqat ma'noda ifodalaydi: bir tomondan soddalashtirilgan tasvir, ikkinchi tomondan esa yashirin yoki qarama-qarshi fikr. Bu vosita matnga o'quvchining tafakkurini kengaytiruvchi qatlam qo'shadi va matnni yanada mazmunli qiladi.

Ularning o'zaro bog'liqligi

Sinekdoxa, o'xshatish va kinoya ko'pincha birgalikda ishlatiladi, bu esa matnga murakkab ifodaviy qatlam va estetik boylik beradi.

- Sinekdoxa butunni yoki qismni ko'rsatadi,
- Kinoya yashirin tanqid yoki qarama-qarshi ma'no qo'shadi,
- O'xshatish esa ta'sirni vizual va hissiy jihatdan kuchaytiradi.

Masalan, bir dramatik voqeada muallif biror guruhni sinekdoxa orqali ifodalaydi, shu orqali jamiyatdagi muayyan holatni ko'rsatadi, kinoya yordamida tanqidiy nuqtai nazar qo'shadi, o'xshatish esa voqeani yanada jonli va tasviriy qiladi. Shu tarzda, ularning uyg'un ishlatilishi matnga bir nechta ma'no qatlamlari, obrazlilik va hissiy ta'sir qo'shadi.

Badiiy asar tahlilida bu vositalarning uyg'unligi muallifning badiiy maqsadini yanada samarali yetkazish, matnni o'quvchi tafakkurida boy va murakkab qilish imkonini beradi. Shu sababli, sinekdoxa, o'xshatish va kinoyaning o'zaro bog'liqligi badiiy adabiyot tahlili va stilistika nuqtai nazaridan juda muhimdir. Badiiy adabiyotda ifoda vositalari — matnga mazmuniy chuqurlik va estetik boylik beruvchi eng muhim vositalardir. Sinekdoxa, o'xshatish va kinoya har biri o'zining noyob funksiyasiga ega bo'lsa-da, ularning uyg'un ishlatilishi matnga murakkab ifodaviy qatlam qo'shadi. Sinekdoxa voqealarni ixcham tarzda tasvirlash, qism orqali butunni anglatish imkonini beradi. Bu vosita orqali muallif matndagi asosiy detalga e'tiborni qaratadi va o'quvchini tafakkurga chorlaydi. Shu bilan birga, sinekdoxa ramziy va metaforik qatlamlarni hosil qilishi bilan matnga estetik go'zallik va obrazlilik qo'shadi.

O'xshatish esa murakkab tushunchalarni tasviriy va hissiy jihatdan sodda tarzda ifodalash imkonini beradi. Masalan, insonning ichki holatini tabiiy hodisalar bilan taqqoslash orqali o'quvchi uning ruhiy dunyosini chuqurroq tushunadi. Bu vosita matnga jonlilik, vizual obrazlilik va ritm bag'ishlaydi.

Kinoya esa matnga ikkinchi qatlamdagi ma'no, dramatism va tanqidiy tus qo'shadi. Shu tarzda u voqealarni qarama-qarshi kontekstda ifodalaydi, o'quvchida tafakkur va hissiy reaksiyani uyg'otadi. Sinekdoxa, o'xshatish va kinoya birgalikda ishlatilganda, matn nafaqat ifodaviy va estetik, balki o'quvchi tafakkurini boyituvchi badiiy vositaga aylanadi.

Badiiy adabiyotda ko'pincha sinekdoxa, o'xshatish va kinoya asosiy e'tibor markazida bo'ladi. Biroq, matnni yanada boyitish uchun kam ishlatiladigan stilistik vositalarni ham ko'rib chiqish lozim. Masalan, antonomaziya — shaxs nomi orqali umumiy tushunchani ifodalash vositasi, o'quvchiga qiziqarli va ramziy ta'sir beradi. Shu bilan birga, asyndeton (bog'lovchisiz ro'yxatlar yoki jumlar) va polysyndeton (ko'p bog'lovchilar ishlatish) kabi sintaktik vositalar matnning ritmini o'zgartiradi va hissiy ta'sirni kuchaytiradi.

Stilistik vositalardan yana biri — paralelizm. Bu, jumlar yoki frazalarni struktura jihatdan takrorlash orqali ritmik va obrazli ifodani kuchaytiradi. Masalan, badiiy asarlarda voqealar yoki his-tuyg'ularni izchillik bilan ta'kidlash orqali o'quvchining diqqatini muhim detallarga qaratadi.

Shuningdek, hendiadik (ikki yoki undan ortiq so'zlarni "va" orqali birlashtirib, yagona tushuncha hosil qilish) va epifora (jumla oxirida so'z yoki frazani takrorlash) kabi vositalar ham kam ishlatiladi, ammo matnga estetik boylik va dramatik ta'sir qo'shadi. Bu vositalar bilan birga sinekdoxa, o'xshatish va kinoya ishlatilsa, matn nafaqat mazmunli, balki o'quvchi uchun qiziqarli va noodatiy badiiy tajribaga aylanadi.

Badiiy matnda ifoda vositalari faqat asosiy uchlik (sinekdoxa, o'xshatish, kinoya) bilan cheklanmaydi. Kam ishlatiladigan va noodatiy vositalar ham matnning estetik va semantik boyligini oshiradi. Masalan, litota — bu inkor orqali tasdiq qilish vositasi, ya'ni kamaytirish orqali kuchli ta'sir yaratadi. Masalan, "U oddiy qiz emas edi" jumlasini bilan muallif o'quvchida uning noyobligi haqidagi tasavvur uyg'otadi.

Bu noodatiy va kam ishlatiladigan vositalar, sinekdoxa, o'xshatish va kinoya bilan uyg'un qo'llanilganda, matnni nafaqat jonli va obrazli, balki tafakkurga boy, noodatiy va qiziqarli qiladi. Shu bilan birga, ularni tahlil qilish badiiy adabiyotning stilistik va semantik jihatlarini chuqur o'rganishga yordam beradi.

Xulosa

Badiiy adabiyotda ifoda vositalari — muallifning fikrini aniq, jonli va tasviriy tarzda yetkazishning eng muhim vositasi hisoblanadi. Ushbu maqolada sinekdoxa, o'xshatish va kinoya badiiy matnda qanday ishlatilishi va ularning o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalaridan ko'rinib turibdiki, har bir vosita o'zining noyob funksiyasiga ega, ammo ularning uyg'un ishlatilishi matnni yanada boy, mazmunli va ifodali qiladi.

Sinekdoxa matnga ixchamlik, simvolik ma'no va ritm beradi. Bu vosita qism orqali butunni yoki butun orqali qismini ifodalash orqali matnga metaforik chuqurlik va ramziylik qo'shadi. Shu orqali o'quvchi matndagi asosiy detalga e'tibor qaratadi va tafakkurini rivojlantiradi.

O'xshatish esa matnga jonlilik, vizual obrazlilik va hissiy kuch bag'ishlaydi. Murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli usulda ifodalash, voqealarni jonli va ta'sirli qilishda o'xshatishning roli katta. Shu bilan birga, u matnga ritmik va estetik qiyofa beradi, o'quvchining tasavvurini boyitadi va hissiy jihatdan jalb qiladi.

Kinoya matnga yashirin ma'no, drammatizm va tanqidiy qatlam kiritadi. U matnga ikkinchi qatlamdagi ma'no beradi, voqealarni qarama-qarshi tusda ifodalaydi va o'quvchini tafakkurga chorlaydi. Kinoya yordamida muallif matndagi ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy kontekstlarni yashirin tarzda yetkazadi, shuningdek, badiiy dialog va ichki monologlarda matnni yanada jonli va mazmunli qiladi.

Ularning o'zaro bog'liqligi esa matnga murakkablik, ko'p qatlamlilik va ifodaviy boyluk qo'shadi. Sinekdoxa, o'xshatish va kinoya birgalikda ishlatilganda, matnning mazmuni yanada chuqurlashadi, o'quvchi tafakkurida yangi ma'no qatlamlari yuzaga keladi va badiiy tajriba boyitiladi. Shu sababli, badiiy tahlilda ularning uyg'un ishlatilishi muallifning badiiy maqsadini samarali yetkazish va matnni o'quvchi uchun tushunarli, jonli va ta'sirli qilish nuqtai nazaridan juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, sinekdoxa, o'xshatish va kinoya — badiiy adabiyotning asosiy ifodaviy vositalari bo'lib, matnga estetik go'zallik, chuqur ma'no va hissiy ta'sir beradi. Ularning uyg'un ishlatilishi matnni jonli, murakkab va boy qiladi, o'quvchini tafakkurga va hissiyotga chorlaydi, shuningdek, badiiy asar tahlili va stilistika nuqtai nazaridan ularni chuqur o'rganish katta ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O'ZBEK TILIDA MA'NO KO'CHISH USULLARI: METAFORA, METANOMIYA, SINEKDOXA, VAZIFADOSHLIK (S.Shermamatova va boshq., 2023) — Ma'no ko'chish usullarini (shu jumladan sinekdoxa) tahlil qilgan maqola.

2. INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA SINEKDOXANING STILISTIK XUSUSIYATLARI (S.G. Abdulvaxobovna, 2025) — Sinekdoxa vositasini ikki tilda (ingliz va o‘zbek) stilistik jihatdan o‘rganilgan tadqiqot.
3. KINOYANING YONDOSH HODISALARGA MUNOSABATI (Shoira Eshboyeva, 2023) — Kinoya (ironiya) va uning boshqa badiiy vositalar bilan munosabati tadqiq qilingan maqola.
4. METAFORA-TIL, MADANIYAT VA MA’NAVIYAT KO‘ZGUSI Abdurahimovna, E. I. (2024). *Farg'ona davlat universiteti*, (3), 106-106.
5. PRAGMATICS OF TEACHERS’ SPEECH IN PROCESS OF TEACHING. Iroda, E. (2025). *Modern education and development*, 25(4), 105-113.